

ІСТОРИЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.14

DOI: 10.33663/1563-3349-2020-87-4

Г. А. ВОЛОШКЕВИЧ

ВІДМОВА ВІД УКЛАДАННЯ ШЛЮБУ ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ МАЙНОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА УКРАЇНСЬКИМ ЗВИЧАЄВИМ ПРАВОМ ХІХ СТ.

Аналізуються правові наслідки розірвання заручин за українським звичаєвим правом ХІХ ст. Встановлено, що в українському звичаєвому праві існувала система взаємопов'язаних норм, що регулювали майнові та немайнові відносини наречених з моменту заручин. Обґрунтовано тезу, що відмова від укладення шлюбу тягнула за собою накладення на сторону, яка виступила ініціатором розірвання заручин, санкцій майнового характеру.

Ключові слова: *звичаєве право, заручини, моральна шкода, шлюб, волосні суди, розірвання заручин.*

Voloshkevych Hennadii. The rejection of conclusion of marriage as the reason for property obligations under ukrainian customary law of XIX century

The paper analyzes the legal consequences of disengagement under the customary law of the XIX century. It is found that Ukrainian customary law provided the system of interrelated rules that regulated property and non-property relations of the couple since their engagement. It is substantiated that the refusal to marry entailed the imposition of financial penalty on the party that initiated the disengagement.

Key words: *customary law, engagement, moral damage, marriage, volost courts, disengagement.*

© **ВОЛОШКЕВИЧ Геннадій Андрійович** – кандидат юридичних наук, доцент кафедри державно-правових дисциплін Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького; ORCID: 0000-0003-2729-251X; e-mail: gessv@ukr.net

Із введенням у дію в 2004 році нового Сімейного кодексу України (далі – СК України) на законодавчому рівні був закріплений інститут «заручин», який бере свій початок з давніх традицій наших пращурів. Хоча вже у грудні 2006 року цей термін був виключений з Кодексу, проте зміна термінології не супроводжувалася внесенням фактичних змін. Тож сама суть інституту заручин зберігається в нашому законодавстві: передбачено виникнення у осіб, що подали заяви про укладання шлюбу, низку майнових прав та обов'язків [1].

Український досвід викликає зацікавлення у сусідніх країнах, де подібний інститут не має юридичного оформлення і не регулюється нормами сімейного законодавства. Дискусії з приводу інституту заручин точаться і серед українських науковців, зокрема порушується питання про необхідність запровадження норми про відшкодування не лише матеріальної шкоди, а й моральної шкоди стороні, яка зазнала глибоких переживань, психологічного стресу через розірвання заручин. Ці, а також низка інших питань змушують дослідників звернути погляд на історичні витоки інституту заручин, розглянути традиції народів у сфері правового регулювання сімейних відносин.

Дослідженню правових звичаїв загалом і сімейних зокрема в Україні присвячено небагато юридичних праць. Домінують роботи історичного, етнографічного характеру, дослідження у сфері культури і побуту населення на території України. Велике значення мають праці дослідників і збирачів народних звичаїв ХІХ – початку ХХ ст.: П. Чубинського, І. Оршанського, М. Володимирського-Буданова, М. Грушевського, В. Мухіна, О. Кістяківського, Н. Полонської-Василенко, а також сучасних науковців – А. Пономарьова, М. Гримич, О. Івановської та ін. Водночас у більшості праць цих авторів відсутній детальний аналіз інституту заручин. Найбільш значною роботою стала дореволюційна стаття П. Дашкевича «Дошлюбні збитки за звичаями малоросів» [2].

У даній статті ставиться мета відтворити та проаналізувати історичні традиції українського народу в сфері регулювання відносин, що виникали внаслідок розірвання заручин.

Інститут заручин бере свій початок із шлюбних традицій стародавніх слов'ян. В історичних джерелах, які дійшли до нашо-

го часу, зберігаються згадки про окремі звичаї слов'янських народів, пов'язані з укладанням шлюбу, серед яких згадується і звичай «нарізання сиру». Після приходу сватів, якщо батьки були згодні на одруження, вони запрошувалися до столу, а наречена вносила сир, який нарізався і роздавався всім присутнім. У такий спосіб спільна трапеза повинна була символізувати досягнення спільної згоди у питанні укладення шлюбу. Після цього відмова нареченого від нареченої вважалася ганьбою для дівчини і повинна була бути компенсована грошовим штрафом, правомірність якого визнавалася не лише нормами звичаєвого, а й канонічного права. Так, у ст. 35 Статуту князя Ярослава зазначалося: «Аще про девку сыр будеть краань, за сыр гривна; а што стеря заплатять, а митрополиту 6 гривен, а князь казнит» [3]. Практика шлюбних змов, а також компенсацій за їх розірвання не суперечила традиціям християнської церкви. Так, норми Кормчої книги передбачали, що сторони, які бажають укласти шлюб, повинні оформити своє бажання у спеціальній «рядній» грамоті, відмова від виконання якої тягло за собою виплату неустойки – заряду. Позаяк церква негативно ставилася як до розірвання шлюбу, так і відмови укласти шлюб, то компенсаційні виплати у таких випадках досягали значних розмірів. «Зазвичай, – підкреслював М. Владимирський-Буданов, – заряд призначався досить великий і виплатити його не було жодної можливості» [4]. В XIII – XVII ст. традиція укладення подібних за змістом договорів була поширена як на російських, так і на українських та білоруських землях, що входили до складу Великого князівства Литовського, а пізніше до Речі Посполитої. Так, у ході проведення заручин у 1634 р. батьками наречених, представниками православних шляхетських родів Стрибелей та Ярмоличів, була підписана «шлюбна інтерциза», в якій, зокрема, зазначалося: «Повінчані будуть дотримуватися «слова віри» стосовно вступу в шлюб, а яка сторона порушить його та повинна заплатити іншій заклад (неустойку) в 10000 золотих та винагородити шкоду та збитки» [5]. Проте в 1702 році російський імператор Петро I заборонив церкві здійснювати зарядні записи з неустойками, натомість наказавши проводити заручення не раніше шести тижнів до вінчання, надавши мож-

лівість нареченому й нареченій безперешкодно відмовитися в цей строк від вступу до шлюбу [6].

Однак відмова держави від практики компенсаційних виплат за розірвані заручини не знайшла підтримки на українських землях, насамперед у сільській місцевості. Найвні історичні джерела та проведені дослідження свідчать, що у більшості українських губерній шлюбно-сімейні відносини регулювалися нормами переважно не канонічного, а місцевого звичаєвого права. Особливо яскраво це проявилось в другій половині XIX ст., коли утворені в ході селянської реформи 1861 р. волосні суди отримали право здійснювати судочинство на основі «місцевих звичаїв та традицій», що викликало своєрідний «ренесанс» вітчизняного звичаєвого права. Рішення цих судових установ, а також матеріали археографічних розвідок дають можливість простежити правові наслідки відмови від укладення шлюбу за українським звичаєвим правом XIX ст.

Традиція проведення заручин – попередньої домовленості про укладання шлюбу – була поширена в XIX ст. у всіх українських губерніях. Описуючи весільні звичаї українського народу, Т. Єфіменко зазначав: «Для того, щоб такий договір набув в очах суспільства силу законного шлюбного союзу, вимагалось публічне виконання віками встановленого ритуалу: «змовини», «заручини» і «весілля», яке супроводжувалось традиційними обрядами, що склались у дохристиянські часи» [7]. На практиці це відбувалося таким чином. Після того, як визначалася потенційна наречена, батьки нареченого засилали сватів. У разі досягнення згоди щодо укладення шлюбу сторони «ударяли по руках». Після цього слідували відвідування господарства батьків нареченого та нареченої (розглядини) і врешті сватання завершувалася спільною трапезою родичів та сватів. На цьому етапі відбувалося й обговорення майнових питань, пов'язаних з укладанням шлюбу (змовини), коли батьки визначали розмір витрат на проведення весілля, а також розмір шлюбних дарунків. Так, в описі весільних звичаїв сільського населення Харківської губернії знаходимо такі рядки: «Під час сватання укладаються словесні договори щодо предмета витрат на укладення шлюбу: хто які подарунки повинен зробити, хто і що з провізії повинен

закупити» [8]. З моменту досягнення згоди сторони вважалися зарученими.

Українське звичаєве право, на відміну від канонічного, у більшості випадків не передбачало обов'язковості укладення шлюбу в зв'язку з проведенням заручин, і кожна із сторін була вправі відмовитися від весілля. Водночас у цьому випадку, відповідно до народного праворозуміння, виникали відповідні юридичні наслідки, сторони отримували окремі права та обов'язки, породжені попереднім договором, а саме: стягнення закладу, збитків, неустойки та плати за безчестя тощо [9]. Як правило, сторони могли вирішити це питання шляхом мирової угоди або зверталися до волосних судів. Останні, розглядаючи справи, мали визначити низку важливих питань: чи відбулися заручини; хто виступив ініціатором їх розірвання; чи мають права сторони на отримання компенсації; у яких розмірах і за що виплачуватиметься компенсація; чи є підстави звільнення особи, що стала ініціатором розірвання заручин, від штрафних санкцій.

Заручини вважалися такими, що відбулися, коли сторони дотрималися всіх ритуальних дій, передбачених місцевими звичаями. Однак різноманітність весільних обрядів на українських землях обумовлювала відсутність загальноприйнятого знакового вираження згоди на одруження. У своєму дослідженні П. Дашкевич висловлював точку зору, що подібним «знаком» було пов'язування рушників: «З моменту вручення нареченою сватами рушників чи платків угода щодо укладення шлюбу набуває чинності» [10]. Подібний висновок повністю узгоджується з рішеннями, які приймали волосні суди, розглядаючи позови про розірвання заручин. «Рушники — це знак виконаного договору щодо шлюбу», — констатував волосний суд на Полтавщині [11]. Пов'язування рушників як символ укладання заручин мало місце і в Чернігівській губернії [12]. Водночас, на нашу думку, не слід говорити про загальне сприйняття «пов'язування рушника» в якості юридичного факту, що засвідчував згоду укласти шлюб. Для волосних судів, які розглядали подібні справи, головним був сам факт досягнення згоди, натомість його зовнішнє вираження набувало другорядного значення. Зважаючи також на те, що в деяких українських губерніях практикувалися й інші весільні обряди, котрі супроводжувалися відмінною атрибутикою, зару-

чини вважалися такими, що відбулися, з моменту: «рукобиття», «хрестоцілування», «запоїн», а також укладання усного чи письмового договору тощо [13]. Слід також зауважити, що між першим відвіданням сватів та безпосереднім пов'язуванням рушника проходив певний період, під час якого сторони могли нести витрати на підготовку окремих передвесільних обрядів, зокрема: спільної трапези для родини нареченої і нареченого. Відмова від укладання шлюбу давала право іншій стороні так само вимагати компенсацію за кошти, витрачені на підготовку до подібних обрядів. Так, волосний суд вирішив компенсувати селянинові Щербі витрачені ним 12 крб. на підготовку «запоїн» (частування батьків нареченої та нареченого), враховуючи наявність попередньої «змови» сторін щодо укладання шлюбу, досягнутої під час першого відвідання родини нареченої [14].

Розмір та порядок компенсації за розірвання заручин визначався або самими сторонами у відповідних договорах, або встановлювався волосним судом. Аналіз історичних джерел свідчить, що, як правило, постраждала сторона вимагала: 1) компенсації витрат, понесених нею під час підготовки до весілля; 2) повернення подарунків; 3) виплати за «безчестя» (моральна шкода); 4) інші компенсаційні виплати.

Право вимагати кошти, витрачені на підготовку до весілля, за звичаєвим правом селян мала лише постраждала сторона. Волосні суди, як правило, не задовольняли зустрічні позови або вимоги щодо зменшення суми у зв'язку з понесеними витратами стороною, що розірвала заручини. Так, О. Єфименко наводить рішення волосного суду, який відмовив відповідачеві у проханні компенсувати йому кошти, витрачені на покупку продуктів до весільного столу, пояснивши, що «понесені відповідачем збитки у вигляді 5 кр. 50 коп. позивач не повинен повертати, оскільки саме відповідач відмовився від видання доньки, а не позивач» [15]. Звісно, постає питання, чи всі витрати підлягали компенсації і яким чином визначався їх розмір у період, коли в сільській місцевості була відсутня чітка фіксація проведених виплат, а договори мали переважно усний характер. На нашу думку, всі витрати, щодо яких здійснювалася компенсація, умовно можна поділити на дві групи: основну (обов'язкову) та додаткову (необов'язкову). До основної групи входили витрати

безпосередньо на проведення весілля, які полягали переважно у придбанні спиртних напоїв, продуктів харчування, наймі музик, приміщення для проведення весілля тощо. Ці витрати підлягали, з точки зору селян, безумовній компенсації. Щоправда, слід відзначити: оскільки господарство селян забезпечувало їх основні потреби у продуктах харчування, то фактичні витрати на них становили незначну суму, натомість лєвова частка припадала на спиртні напої – від $1/3$ до $1/2$ [16]. Волосні судді, розглядаючи справу, як правило, враховували лише реально витрачені кошти, натомість факти компенсації за продукти харчування, що були вирошені у господарстві селян, мали поодинокий характер. До додаткових витрат можуть бути віднесені: кошти на поїздки у зв'язку із сватанням та підготовкою до весілля, оплата документів, необхідних при укладанні шлюбу, а також компенсації за втрачений робочий час. Рішення судів у цих випадках, як показує дослідження П. Дашкевича, залежало від звичаїв та традицій місцевості, в якій відбувався розгляд справи, і загальний підхід тут був відсутній: одні суди зобов'язували відповідачів відшкодувати додаткові витрати, інші – відмовляли [17].

Розмір компенсації визначався суддею в процесі розгляду справи. Як правило, сторони не могли навести доказів по кожній позиції витрат із зазначенням суми сплачених коштів, тож обумовлювали свої вимоги довільно визначеною сумою, яка досить часто перевищувала розмір реальних витрат. У таких випадках судді при прийнятті рішення вимушені були вдаватися до опосередкованих доказів. По-перше, волосний суддя, як представник сільської громади, досить добре орієнтувався в цінах даного регіону і витратах, які несла сільська родина на підготовку до весілля, тож, враховуючи майновий та соціальний статус родини відповідача, міг визначити середньостатистичний показник подібних витрат. Про це, зокрема, свідчать і статистичні дані, наведені у дослідженні П. Дашкевича: максимальний розмір зафіксованого ним позову становив 100 крб., тоді як максимальний розмір компенсаційних витрат – лише 55 крб. [18]. Крім того, зменшення компенсаційних виплат могло обумовлюватися іншим чинником. Однією з головних функцій селянського суду було примирення сторін, тож суддя, приймаючи рішення, намагався як задовольнити одну сторо-

ну, так і не переобтяжити іншу, щоб у подальшому між ними не виникало неприязні та гострих конфліктів. Другим важливим доказом виступали свідчення свідків, насамперед сватів, які брали активну участь у підготовці до весілля, а відтак могли засвідчити факт укладання тієї чи іншої угоди, а також встановити розмір витрачених коштів.

На відміну від компенсації витрат, яких могла вимагати виключно постраждала сторона, правом на повернення подарунків, відповідно до звичаєвого права українських селян, користувалися обидві сторони. Приймаючи рішення про повернення подарунків, суддя не зобов'язаний був враховувати факт поважності підстав, які призвели до розірвання заручин, тож подарунки, зроблені обома сторонами один одному в зв'язку з весіллям, підлягали безумовному поверненню, а у випадку їх відсутності чи втрати – компенсації у розмірі, встановленому суддею. Оскільки у більшості місцевостей України перелік цих подарунків був типовий (сорочки, чоботи, рушники, хустки, намиста, обручки тощо), то волосні суди переважно відмовляли у вимогах повернути майно, що не входило до цього переліку, якщо не існувало достатніх доказів його приналежності до весільних дарунків. Від весільного дарунку слід відрізнити заклад – передачу матеріальних цінностей чи грошей в якості гарантії укладання шлюбу. Розірвання заручин, згідно із старовинними звичаями українського народу, зобов'язувало сторону-ініціатора повернути заклад у подвійному розмірі. Зокрема, у «Правах, за якими судиться малоросійський народ» зазначено: «Дарь сватебный удвое возвращается от того, кто к разрыву зачатого супружества причиною» [19].

Відмова від укладання шлюбу також накладала на сторону, що виступила ініціатором прийняття цього рішення, обов'язок здійснити компенсацію моральної шкоди, або, як тоді говорили, «плата за безчестя», або «штраф за сором», іншій стороні. На відміну від сучасності, коли розірвання заручин не визначається в якості протиправної поведінки, а отже, не виникає підстав для компенсації моральної шкоди, в українському суспільстві дореволюційної доби відмова від укладання шлюбу вже сама по собі розглядалася як приниження однієї із сторін, тим більше, якщо ця відмова супроводжувалася образами та неправдивими

звинуваченнями. Так, традиційний погляд суспільства на дівчину, що була покинута своїм нареченим, та наслідки подібної ситуації для неї, викладені у рішенні одного з волосних судів: «Коли наречена була вже засватана, проте за свого нареченого заміж не вийшла, то подібну наречену женихи оминають» [20]. Слід зазначити, що наведений приклад характерний для багатьох наукових праць і створює видимість того, що правом на відшкодування моральної шкоди користувалася виключно сторона нареченої. Так, описуючи шлюбно-сімейні звичаї селян, В. Безгін зазначає: «Ображена сторона могла зажадати відшкодування понесених витрат і компенсацію за «безчестя», оскільки відмова нареченого від укладання шлюбу ображала дівочу честь і кидала тінь на її репутацію» [21]. Матеріали діловодства волосних судів свідчать, що подібним правом користувався і наречений, який також розглядав відмову укласти з ним шлюб, особливо коли це було зроблено в присутності жителів села, як «знеславлення його перед громадою в своєму званні» [22]. Тож цілком справедливим є висновок П. Дашкевича: «В цьому випадку як особа нареченого, так і особа нареченої в рівному ступені захищені волосними судами від усіляких образ» [23].

При визначенні розміру відшкодування за «безчестя» волосні суди намагалися враховувати ступінь шкоди, завданої потерпілим. Насамперед зверталася увага на форму та обставини розірвання заручин — за просту відмову від шлюбу штраф призначався менший, ніж за відмову, яка супроводжувалася образами або поширенням неправдивої інформації. Так, якщо за «конфуз» нареченого (очевидно, просту відмову) наречена заплатила 1 крб., то за відмову від шлюбу через «малий зріст» — вже 2 крб., а за те, що наречена назвала свого колишнього нареченого «старим», — 3 крб. [24]. У окремих випадках замість сплати за безчестя волосними судами присуджувався арешт на декілька днів. Застосування подібного покарання, на думку дослідників, могло бути обумовлено неплатоспроможністю нареченого або нареченої. Водночас характер «безчестя», за яке призначалися подібні покарання (переважно тяжкі образи), може свідчити, що майнове становище особи не відіграло тут провідної ролі, а основним мотивом виступало саме прагнення покарати винуватця за завдану образу.

Наостанок зазначимо, що вітчизняне звичаєве право передбачало і можливість звільнення від компенсаційних виплат та плати за безчестя, якщо сторона доводила, що прийняте нею рішення обумовлювалося поважними підставами. Перелік таких підстав, звісно, не був фіксований і варіювався від одного регіону до іншого. Найбільш загальними випадками звільнення від відповідальності за розірвання заручин були: 1) обман іншої сторони (введення її в оману щодо свого соціального, майнового стану); 2) невиконання умов дошлюбного договору (відмова внести кошти на підготовку до весілля, відсутність дошлюбних дарунків тощо); 3) тяжка хвороба, у тому числі коли вона була прихована однією із сторін [25].

Отже, українське звичаєве право має багату практику регулювання відносин, які виникали у зв'язку із розірванням заручин та відмовою укладати шлюб. На відміну від норм канонічного права українське звичаєве право не розглядало заручини як обов'язок укласти шлюб і не створювало значних перепон для їх розірвання. Водночас погляд на шлюб як договір, «угоду», що супроводжувалася додатковими угодами майнового характеру, обумовив встановлення відповідальності за його невиконання у вигляді різноманітних компенсаційних виплат: відшкодування збитків, втрата завдатку, виплата неустойки тощо. Традиції подібних відшкодувань постраждалій стороні беруть свій початок ще в часи Київської Русі й існували до початку ХХ ст. На відміну від сучасного періоду компенсації підлягали не лише майнові збитки, понесені особою в процесі підготовки до весілля, а й моральна шкода («безчестя»), завдана внаслідок розірвання заручин.

1. Сімейний кодекс України: Закон від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>. 2. Дашкевич П. Предбрачные убытки по обычаям малороссов. *Юридический вестник*. 1892. № 10. С. 231-238. 3. Церковный устав Ярослава. *Макарий (Булгаков), митрополит Московский и Коломенский. История Русской Церкви*. Кн. 2. Москва, 1995. 4. Владимирский-Буданов М. Обзор истории русского права. Ростов-на-Дону: Феникс, 1995. С. 407. 5. Левицкий О. И. Обычные формы заключения браков в Южной Руси в XVI–XVII вв. *Киевская старина*. 1900. № 1. С. 12. 6. Цыпин В.А. Церковное право. Курс лекций. Киев: Украинская православная церковь, 2012. С. 262. 7. Ефименко Т. Обычное право украинского народа. *Украинский народ в его прошлом и*

настоящем. Петроград, 1916. Т. 2. С. 657. **8.** Шаровки И. Юридические обычаи крестьян Печенежской волости Волчанского уезда Харьковской губернии. Харьков, 1896. С. 8. **9.** Чубинский П. Народные юридические обычаи по решениям волостных судов. *Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским географическим обществом*. Юго-Западный отдел: Материалы и исследования, собранные д. чл. П.П. Чубинским. Санкт-Петербург, 1872. Т. 6. С. 295, 300, 323, 332. **10.** Дашкевич П. Цит. праця. С. 232. **11.** Етнографія України: навч. посіб. / за ред. С.А. Макарчука. Львів: Світ, 2004 С. 352. **12.** Малинки А. Малорусское веселье. Обряды и песни Черниговской губернии. *Этнографическое обозрение*. 1898. № 2. Москва: Тип. А.А. Левенсона, 1898. С. 89. **13.** Шаровки И. Цит. праця. С. 8; Єфименко А. Исследования народной жизни. Вып. 1. Обычное право. Москва, 1884. С. 20-22. **14.** Довнар-Запольский М. Очерки семейного права крестьян Минской губернии. *Этнографическое обозрение*. Москва: Типография А.А. Левенсона, 1897. № 1. С. 93. **15.** Єфименко А. Цит. работа. С. 23. **16.** Довнар-Запольский М. Цит. праця. С. 94. **17.** Дашкевич П. Цит. работа. С. 231. **18.** Там же. С. 231. **19.** Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743 рік / упор. К. Вислобоков. Київ, 1997. С. 124. **20.** Єфименко А. Цит. праця. С. 28. **21.** Безгин В. Б. Крестьянская повседневность (традиции конца XIX - начала XX века). Тамбов: Изд-во ТГТУ. 2004. С. 224. **22.** Єфименко А. Цит. праця. С. 28. **23.** Дашкевич П. Цит. праця. С. 232. **24.** Там само. С. 237. **25.** Там само. С. 235-238; Єфименко А. Цит. праця. С. 32-34.

References

1. Simeyniy kodeks Ukraïni: Zakon vid 10.01.2002 № 2947-III (v redaktsiï na 02.04.2020 r.) URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (data zvernennya: 10.04.2020). **2.** Dashkevich P. Predbrachnye ubytki po obyčajam malorossov. *Yuridicheskij vestnik*. 1892. № 10. С. 231-238. **3.** Tserkovnyy ustav Yaroslava. *Makariy (Bulgakov), mitropolit Moskovskiy i Kolomenskij. Istorija Russkoy Tserkvi*. Кн. 2. Moskva, 1995. **4.** Vladimirskiy-Budanov M. Obzor istorii ruskogo prava. Rostov-na-Donu: Feniks. 1995. S. 407. **5.** Levitskiy O. I. Obychnye formy zaklyucheniya brakov v yuzhnoy Rusi v XVI-XVII vv. Kievskaya starina. Kyev, 1900. № 1. С. 12. **6.** Tsypin V.A. Tserkovnoe pravo. Kurs lektsiy. Kyev: Ukrainskaya pravoslavnaya tserkov. 2012. S. 262. **7.** Yefimenko T. Obychnoe pravo ukrainskogo naroda. *Ukrainskiy narod v ego proshlomo i nastoyashchem*. Peterburg, 1916. Т. 2. S. 657. **8.** Sharovki I. Yuridicheskie obychai krestyan pechenezhskoy volosti volchanskogo uезда Kharkovskoy gubernii. Kharkov, 1896. S. 8. **9.** Chubinskiy P. Narodnye yuridicheskie obychai po resheniyam volostnykh sudov. *Trudy etnograficheskostatisticheskoy ekspeditsii v Zapadno-Russkiy kray, snaryazhennoy Imperatorskim Russkim geograficheskim obshchestvom*. Yugo-Zapadnyy otdel: Materialy i issledovaniya, sobrannye d.chl. P.P. Chubinskim. SPb., 1872. Т. 6. S. 295, 300, 323, 332. **10.** Dashkevich P. Predbrachnye ubytki po obyčajam malorossov. *Yuridicheskij vestnik*. 1892. № 10. S. 232. **11.** Yetnografiya Ukraïni: Navch. posib. / Za red. S.A. Makarchuka. Lviv: Svit. 2004 S. 352. **12.** Malinki A.

Malorusskoe vesile. Obyrady i pesni Chernigovskoy gubernii. *Etnograficheskoe obozrenie*. Moskva, 1898. Tipografiya A.A. Levensona, 1898. № 2. S. 89. **13.** Sharovki I. Tsit. pratsya. S. 8. Єfimenko A. Issledovaniya narodnoy zhizni. Vyp. 1. Obychnoe pravo. Moskva, 1884. S. 20-22. **14.** Dovnar-Zampolskiy M. Ocherki semeynogo prava krestyan Minskoy gubernii. *Etnograficheskoe obozrenie*. Moskva: Tipografiya A.A. Levensona, 1897. № 1. S. 93. **15.** Єfimenko A. Tsit. pratsya. S. 23. **16.** Dovnar-Zampolskiy M. Tsit. pratsya. S. 94. **17.** Dashkevich P. Tsit. pratsya. S. 231. **18.** Tam samo. S. 231. **19.** Prava, za yakimi suditsya malorosiyskiy narod. 1743 rik / Uporyad. K. Vislobokov. Kyev, 1997. S. 124. **20.** Єfimenko A. Tsit. pratsya. S. 28. **21.** Bezgin V. B. Krestyanskaya povsednevnost (traditsii kontsa XIX – nachala XX veka). Tambov: Izd-vo TGTU. 2004. S. 224. **22.** Єfimenko A. Tsit. pratsya. S. 28. **23.** Dashkevich P. Tsit. pratsya. S. 232. **24.** Tam samo. S. 237. **25.** Tam samo. S. 235-238; Єfimenko A. Tsit. pratsya. S. 32-34

***Voloshkevych Hennadii.* The rejection of conclusion of marriage as the reason for property obligations under ukrainian customary law of XIX century**

The article analyzes legal consequences of breaking the engagement under Ukrainian customary law of XIX century. The study of the topic is relevant as there is a number of legal rules in modern Ukrainian family law regulating property relations between the couple after they apply for marriage. These rules require further improvement.

There was a long lasting tradition in Ukrainian customary law regarding the regulation of the couple's relations in the period between the consent for marriage and conclusion of marriage. Property obligations of the person who refused to get married was one of its aspects.

In such a case, the person was obliged to compensate the other party all the expenses for the wedding preparation. Such practice can be traced back to the ancient legal rules since the time of Kievan Rus.

The tradition of getting engaged – preliminary marriage agreement - was common in all Ukrainian gubernias in the 19th century. There were many rituals to prove the fact of agreement. The couple could reach the agreement themselves or together with their parents. The engagement was considered successful if all the rituals provided by local customs were observed.

Unlike the canon law, Ukrainian customary law did not consider engagement as an obligation to get married and did not create any obstacles for its termination. At the same time considering marriage a contract or a deal, accompanied by additional property agreements, led to the penalties for non-compliance. The penalty was imposed in the form of compensation to the injured party. The amount of compensation was determined either by the parties themselves in the respective contracts or by the district court. The analysis of historical sources shows that injured party usually required: 1. reimbursement of the wedding preparation expenses; 2. returning of the gifts; 3. compensation for dishonour (moral damage); 4. other compensation payments.

The analysis of the arbitrage practice and volost courts decisions in particular shows that judges tried to take into account only real expenses made

by the parties in the process of wedding preparation. They also tried to find compromise solutions for the compensation amount. Ukrainian customary law of the 19th century also stated that the party who broke of the engagement was obliged to return all the gifts and pay off the compensation for moral damage caused by their actions. The party could be released from property obligations if there was a valid cause for that decision such as wrongful conduct, misleading, serious illness of the other party etc.

Thus, in contrast to the modern period, in case of disengagement not only material losses of the person for wedding preparation, but also moral damage were subject to compensation. Such an approach would be appropriate to apply in modern Ukrainian family law.

Key words: customary law, engagement, moral damage, marriage, volost courts, disengagement.